

BUDA ATTILA

A Nyugat és a Ferencváros

Az idén százéves Nyugat című folyóirat, amelynek első száma ugyan a feltüntetett dátumnál kissé korábban, tehát még 1907 végén jelent meg, kimondottan nagyvárosi lapként született. Ebben a mivoltában Párizs, Berlin hasonló revüivel tartott rokonságot, s különbözött a vele egy időben kiadott, hasonló tartalmú hazai folyóiratoktól.

Szokás volt az 1945 utáni négy, négy és fél évtizedben a Nyugatról és szerzőiről ideológiai szempontokból beszélni, pontosabban megosztani őket haladókra, kevésbé haladókra és szóra sem érdemesekre, s az 1920 előtti éveket ideológiai alapon elválasztani és túlértékelni az azt követőktől. Csakhogy ezt a vélekedést jobb azonnal elfelejteni, mert a Nyugat a művészi alkotások szabadságának, majd a kritika tárgyilagosságának talaján állt, – ha nem is mindig sikerült ezt érvényesítenie –, s nem a napi – főleg pedig nem a későbbi, elődkereséssel önmagát legitimálni kívánó – politika elvárásai szerinti írásokat közölte. Voltak természetesen ebből a szempontból aktívabb, illetve passzívabb évfolyamok, s szerzői egyáltalán nem azonos elvek és gyakorlat szerint gondolkodtak a társadalmi kérdésekről, de mindez csupán háttérszólam volt az autonóm műalkotás érvényesítésének igénye mögött, s ha politikusabbnak látszott is némelyik szerkesztője, erre irányuló törekvésük legfeljebb az aktuális viszonyoktól való elhatárolódásból állt.

Ez persze önmagában is elég nagy bátorságot kívánt. Mindez érvényes volt az első világháború előtti, alatti és utáni évekre, s ha valami csoda folytán nagy generációjának néhány tagjával a Nyugat megérte

volna az 1945 utáni éveket, akkor mutatkozott volna meg ez az általános szervező elve igazán.

Az első vezetőgárda három főből állt, korelnökként az ekkor már tekintélyes újságírói névvel rendelkező Ignótus lett a főszerkesztő, Fenyő Miksa és Osvát Ernő pedig a szerkesztők. Hármójuk közül azonban utóbbi gyakorolta szinte kizárólagos joggal a közlendő művek fölötti döntést, ami haláláig számtalan konfliktus forrása lett. Jó szemmel és érzékkel vette észre a tehetségeket, mégis a Nyugat kormányzásában töltött két évtizede alatt végig valami lázas keresés, felfedezői kielégítetlenség jellemezte, amely – az utókor előtt róla kialakult képtől kissé eltérően – nem mindig párosult az általa kiválasztott művek maradandó esztétikai értékeivel. Az új irodalom megszólaltatásának vágya profétai elhívottsággal és bizonyos merevséggel párosult benne, ráadásul nem egy esetben az utókor manipulálásának szándéka befolyásolta döntését: például Gellért Oszkár verseinek Ady művei mellé emelésében. A laphoz kötődő jelentős szerzők mind elismerték ugyan szerkesztési primátusát, ezt azonban többnyire nem személyes rokonszenvből vagy elfogadásból, hanem a Nyugat által képviselt ügy támogatásából tették.

A folyóirat szűk három és fél évtizedének első időszaka a legismeretebb, mert, éppen a már említett irodalompolitikai kivételezettség miatt a közelmúltban evvel az időszakkal foglakoztak a legtöbbet. 1908 elején közölt szerzői még többnyire az elődfolyóiratok gárdájából kerültek ki, bár igazi, a Nyugat első nemzedékeként ismertté vált alkotói is jelen voltak már: Ady Endre, Kosztolányi Dezső, Juhász Gyula az első félévi, Babits Mihály, Móricz Zsigmond, Tóth Árpád a második félévi kötetből kezdve. Osvát Ernő műveik közlésével sokat tett elismertetésükért, a szerzők pedig az utókor előtt is összeforrtak a Nyugattal. A lapban jelent meg többek között az előbbiek sok-sok verse, de mindvégig erős volt a prózai rovat is. Kritikai rovatát kezdettől élénk színházi és művészeti érdeklődés jellemezte, természetesen a szépirodalmi művek számbavétele mellett.

Az első világháború – majd később a második világháború előtti évek – a Nyugat s a nála régebbi irodalom-felfogás és -gyakorlat közötti esztétikai konfliktust részben politikaivá változtatták, mivel szerzőinek többsége, bár voltak közöttük, akik kezdetben üdvözölték a háborút, élesen szembeállt az erőszakkal, ellenezve annak minden megnyilvánulását.

nulását. Ezzel azonban a hivatalos, állami politikát opponálták, miáltal a lapot a cenzúra mellett a betiltás is fenyegette.

1917-ben Babits Mihály Fortissimo című versének közlése miatt azt a számot, amelyben megjelent, el is koboztatta az ügyészség. 1919 januárjában meghalt Ady Endre, aki verseivel a Nyugat első időszakában igen jelentős szerepet játszott abban, hogy a lap ismertté vált, habár életműve és életútja már életében, és különösen halála után egymással ellentétes hatások ütközőpontjába került. Egyfelől a nemzeti tulajdonosságok, eszmék és célkitűzések szószólójaként ünnepezték, utánzóinak, értékelőinek egy része kimondottan sztárt, elődöt faragott belőle; másfelől a dekadens, nemzetrontó kultúra képviselőjeként bélyegezték meg. (Egyébként Babits Mihályt sem kerülte el a ráaggatott rajongás, ahogy az ugyanilyen ellenszenv, megtagadás sem.)

Nem sokkal később, a tanácsköztársaság alatt, a Forradalmi Kormányzótanács április 8-i ülésén Az Est és a Pester Lloyd kivételével az összes polgári lapot betiltották, július közepétől a Nyugat megjelenése is szünetelt, s csak novemberben jelenthetett meg újra, még a Budapestet éppen megszálló román csapatok cenzúrabélyegzőjével ellátva.

Az 1920-as évek elejétől kezdve a több ok miatt frusztrálódott hazai közhangulatban, a reformer liberális és a hatalomcserét akaró baloldali eszmék diszkreditálódása következtében, ami főként a tanácsköztársaság intézkedéseinek visszahatása volt, először értékelődtek át a nyugatos szerzők művei. Ráadásul az európai művészeti irányzatokban is változás következett be, a korábbi, inkább szemlélődő stílusokat aktív, expresszív, mozgósító erejű irányzatok váltották fel, a színekről a formákra, az individuálisról a kollektívra, az irodalomról a propagandára tevődött át a hangsúly. Ez a változás főként Olaszországban, Németországban és az európai történelem régi-új államában, Szovjet-Oroszországban alakult ki. A felsorolt körülmények következtében került a Nyugat utolsó két évtizedében neobarokk, populista népi, szélsőjobb és szélsőbal politikai, valamint főként konzervatív, illetve avantgárd irodalmi, művészeti támadások célpontjává.

Az 1920 utáni években egyfelől a szerkesztés kibővülése, másfelől az első időszak felelevenítése, a lap legfontosabb alkotóinak megerősítése szerepelt a Nyugat programjában. A szerkesztőség többszörös átalakuláson ment keresztül. Ignotus 1918-ban külföldre utazott, s mi-

után nem tért haza, ezt követően a Nyugatban csak nevének feltüntetésével vett részt. Fenyő Miksa neve már az 1917. évi második kötetből elmaradt, noha támogatásával továbbra is segítette a megjelenést. Ettől az időponttól kezdve helyette Babits Mihály szerepelt szerkesztőként, de Ostvátal – aki 1919-ben az első számok után felhagyott a Nyugattal, s csak 1920-ban folytatta tovább a szerkesztést – közösen nem tudtak harmonikus kapcsolatot kialakítani, noha Babits mindig elismerte a lap létrehozatalában és fenntartásában Osvát tagdhatatlan érdemeit.

Az 1922. évi második kötetben jelent meg először Gellért Oszkár neve a szerkesztők között. Végül 1921 után kezdték közölni a változó számú főmunkatársak neveit, amivel részben a lap hagyományaira, részben reprezentációjára utaltak. Tárgyilagosan meg kell állapítani azonban, hogy az 1920-as évtized közleményei nem tudták megközelíteni a korábbi színvonalat, főként a szépirodalom gyengélkedett, míg a kritikai rovat a hazai és külföldi kultúra más művészeti ágainak alkotásaira is figyelmet fordított. A Nyugatot működtető részvénytársaság azonban igen nagy adósságot halmozott fel az évtized végére, ennek egyik következménye a kettős, összevont számok megjelenítése lett. Mindez azt mutatta, hogy a korábbi keretek között a folyóirat további fenntartása igen kérdésessé vált.

1929 végén Osvát Ernő öngyilkos lett. A szerkesztésben Móricz Zsigmond és Babits Mihály álltak a helyére. Ignotus, aki ekkor már több mind tíz éve csak névlegesen tartozott a Nyugathoz, nevének elhagyása miatt éles polémiát indított mindkettőjük ellen. Indokai között legalább olyan mértékben szerepeltek a Nyugat hagyományaira, saját szerepére utaló érvek, mint az ezekkel kapcsolatos anyagi igényei. Móricznak és Babitsnak a lap további működtetésével kapcsolatos felfogása bizonyos pontokon találkozott, más pontokon azonban szemben állt egymással. A Nyugat bezártságából Móricz a nagyobb, ám nyilvánvalóan populárisabb olvasóközönség, Babits a magasabb színvonal felé látott kitörési pontot. Mindemelllett Móricz anyagiakat illető döntései sem voltak szerencsések, 1930 második félévére elérte ugyan, hogy minden pénzügyi kérdésben az ő szava legyen a döntő, s a szerkesztőség minden tagja, beleértve Babits Mihályt is, alkalmazottja legyen, – ámde hiába voltak jó elképzelései, energiáit igénylő kezdeményezései,

végrehajtásukhoz sem elég kitartással, sem a szükséges pénzügyi precizitással nem rendelkezett. Ismét megkezdtek szerzőik műveinek saját, a Nyugat kiadó általi megjelentetését, felolvasó körutakat szervezett, előfizetőket gyűjtött, előadásorozatot szervezett, hogy a mecénások véleményétől és kívánságától függetlenebbül szerkeszthető, szélesebb olvasóközönségű lap legyen a Nyugattól. Néhány szerencsétlen kifejezéssel, nyilatkozatával azonban éppen azokat a vidéki köröket riasztotta el, akiknek a támogatására építeni akart.

1933 elején Móricz Zsigmond megvált a Nyugattól, helyét a szerkesztésben Gellért Oszkár foglalta el. Az anyagi körülmények nem változtak, ám ő, némiképp szervilis, kevésbé megosztó személyiségénél fogva mindig megtalálta azokat a forrásokat, amelyek a megjelenést lehetővé tették, egészen addig, amíg maga a politika meg nem akadályozta azt. A közleményekkel kapcsolatos döntést, ahogy korábban, most is megosztotta egymás között a két szerkesztő, de Gellért mindenben kikérte Babits véleményét, aki számtalanszor Gelléltre bízta a döntést. Együttműködésük, amely részben a tekintélyre, részben a belátásra épült, talán a leghatékonyabb szerkesztést tette lehetővé a folyóirat egész fennállását is figyelembe véve. Ekkor vált a lap kritikai rovata igazán mérvadóvá, azzá, amely hitelesíthetett, vagy elutasíthatott egy-egy szerzőt, alkotást vagy bármilyen más művészi teljesítményt.

Részben a fokozódó anyagi nehézségek, részben az olvasási szokások változása következtében 1935-től az addig ismét kéthetente megjelent Nyugat újból havi egyszerivé vált. 1936 végén meghalt Kosztolányi, akitől a Nyugat emlékszámával búcsúzott, 1938-ban ugyanígy Karinthytól is. A harmincas évek végén, az egyre inkább általánossá váló európai háborús hangulatban a hazai sajtót folyamatosan többféle korlátozás érte, s az anyagi nehézségek mellé, korábban ismeretlen belpolitikai, sajtórendészeti követelmények is társultak, amelyek egyre-másra a sajtószabadság korlátozását célozták.

Az egyre inkább diktatúrapárti belpolitika számára problémát és kellemetlen tüskét jelentő Nyugat problémáit azok a beadványok érzékeltetik, amelyeket a felelős szerkesztő, Babits Mihály intézett a főváros polgármesteri hivatalához, hogy a folyamatos megjelenést kérvényezze. Ezeken az iratokon meg lehet figyelni az ekkor már súlyos beteg költő egyre inkább széteső aláírásait is.

1941. augusztus 4-én éjjel meghalt Babits Mihály. Mivel a Nyugat engedélye a nevére szólt, további megjelenését egy 1938-as miniszterelnökségi rendelet értelmében nem engedélyezték tovább. A jogi tiltás mellett a lap ellehetetlenülését az okozta, hogy végleg megszűnt az a szellemi környezet, amely elviselte volna az oldalain megszólaló, egyébként kényszerűségből a hatalom várható kívánságaira is tekintő független, autonóm és szabad véleménynyilvánítást. A Nyugat legfőbb hibája a múltja volt. Illyés Gyula, aki az utolsó évben társszerkesztői feladatot látott el a nagybeteg Babits mellett, Schöpflin Aladárral együtt folytatni akarta ugyan, de csak egy új folyóirat megindítására kapott engedélyt. Ez lett a Magyar Csillag, amely még három évig vitte tovább a Nyugat szellemét, miközben egyes összetevőit át is alakította. A Sztójay-kormány 1944 tavaszán a Magyar Csillag megjelenését, majd a részvénytársaság működését is betiltotta.

1944 vége és 1945 eleje között Magyarországon a legfőbb belpolitikai változást az jelentette, hogy az egyik megszálló hatalom helyébe a másik lépett. Voltak, akik számára ez a csere előnyös volt, vagy azért mert megszabadultak a testi-lelki erőszaktól, vagy azért, mert az új hatalom lehetővé tette azt a felemelkedést, ami korábban számukra nem volt lehetséges. De az ország lakosainak nagy része csak a pusztulást látta, s megpróbálta életét ehhez idomítva folytatni.

Az 1948-ra megszilárdult helyzetben, a szélsőbal diktatúra szellemi viszonyai között a Nyugat öröksége újbóli átértékelés áldozata lett, ebben a vezető szerepet a lassan uralomra jutott marxista, marxista-leninista szemlélet játszotta, amely elfogult, egyoldalú és szűkítő értékszemléletű volt. A folyóirat szerkesztőinek, szerzőinek legtöbbször a burzsoá kozmopolitizmus képviselőjeként kitagadottá vált, csupán a Petőfi-Ady-József Attila viszonylatrendszerben kaphattak alárendelt és egyoldalú helyet. Ez a vélekedés a hetvenes évek közepétől lassan oldódott, ám Kosztolányit és Babitsot illetően az örökölt idegenkedésnek nyomai még mai élnek.

Bár Gellért Oszkárt már 1945 októberében igazolták, s a részvénytársaság működésének folytatására is engedélyt kapott, sem a Nyugat, sem a Magyar Csillag hasonlóan újratekintett megjelenése nem következett be. Az első név alatt eleve nem lehetett folyóiratot szerkeszteni, a másodikhoz kapcsolható Gellért Oszkár és Illyés Gyula pedig a koalíciós időszakban hatalomközeli környezetben keresett boldogulást. A

kiadó még közreadott könyveket, többek között legsikeresebb kiadványát, Babits Mihály Az európai irodalom története című munkáját, majd a Révai kiadóval fuzionálva igyekezett működni tovább. Sorsát azonban nem kerülhette el, a nagy államosítási hullám utolsó napjaiban megszüntették, jogutóda a Révai Könyvkiadó Nemzeti Vállalat lett. A cégbírósági bejegyzés dátuma: 1949. április 4.

A 20. századi magyar irodalmat megújító lap és a főváros IX. kerületének kapcsolata a Belső-Ferencvárosra korlátozódott. Nem is nagyon lehetett másként, hiszen a mai külső kerületek 1908-ban még önálló közigazgatási egységek voltak, a főváros tényleges, nagyvárosi települést övező határa pedig, amely persze nem egyezett meg mindenhol a közigazgatási határral, az Orczy út, Nagyvárad tér, gróf Haller utca vonalon húzódott, azon belül még a fővárosról lehetett beszélni, azon kívül már csak fenntartásokkal.

A Nyugat első nemzedékének szerzői közül Kosztolányi Dezső és Móricz Zsigmond lakásai voltak egy ideig a kerületben, s maga a szerkesztőség is itt működött négy évig. Kosztolányi már egyetemista korában a környéken lakott különböző, gyakran váltott albérletekben, a József és Ferenc körutakon, illetve ezektől nem messze. 1905-ben és 1906-ban – ez még a Nyugat első éve előtt volt – például a Ferenc körút 42. III. emelet 23. szám alatt. Az épület klinkertéglás, nem sokkal Kosztolányi beköltözés előtt készülhetett el, homlokzata ma is rendes állapotban van, sajátos méltóságot sugárzó kapuja falfirkák (2008. eleje) nyomát viseli.

Az Üllői u. 21. számú ház kapuja mellett ma emléktábla és dombormű is megörökíti azt aényt, hogy „ebben a házban élt és írta az Üllői úti fák” című versét. Bár a felirat igaz, némi pontosításra szorul: Kosztolányi nem sokáig lakott ebben az albérletében huzamosan, 1908 végén még egy Baross utcai címet adott meg Fülep Lajosnak küldött levelében. Üllői úti címet 1909. január végén jelez először, csak hogy nem a 21-es számot, hanem a 30-as szám harmadik emeletének 17. ajtáját. És itt sem maradt sokáig, mert májusban Párizsba utazott, s októberben már a József körúton lakott. Nem véletlen hát a hiány az emléktábla szövegében a pontos ott tartózkodás idejére vonatkozóan. Másfelől az Üllői úti fák című vers itteni írása is csak feltételezés, hiszen az már a költő első verseskötetében, 1907 pünkösdjén megjelent, amikor Kosztolányi még nem az Üllői úton lakott.

A Nyugat első nemzedékének volt képviselője Móricz Zsigmond is, aki valamivel kintebb, az Üllői út 95. szám alatt lakott, elég hosszú ideig: 1906 és 1926 között. Először a harmadik, később az első emeleten. Ez a sarki ház tiszteletet parancsol, szobái tágasak, lakásai nagy alapterületűek, legalábbis abban az időben. Itt születtek lányai is, sőt, amikor első felesége, Holics Janka öngyilkos lett, mert nem akart szembesülni azzal, hogy férje már egy színésznőt szeret, Móricz a szemben lévő klinikára vitte át, ahol nem tudtak rajta segíteni; Móricz pedig – egy szemtanú emlékezése szerint – állt mellette, íróeszkőzzel és füzettel a kezében, s jegyzetekben örökítette meg a történeteket. Az író emléktáblájával más baj van, tekintettel arra ugyanis, hogy Móricz alacsony növésű volt, őt a magyar prózairodalom kimagasló géniuszának nevezni egyfelől igen groteszk, másfelől pedig túlzás; de hát az emléktáblák szövegein nem érdekes mindig a realitásokat számon kérni. Bár akkor talán nem lenne anynyi emléktábla lépten-nyomon, amelyeken a megörökített személyekről hovatovább már a közvetlen közelükben lakók sem tudnak valami sokat.

Van a Belső-Ferencvárosnak még egy, a Nyugathoz kapcsolódó épülete. A folyóirat szerkesztősége a kezdeti időszakban egybeesett a szerkesztő, Osvát Ernő lakásaival: Sajó utca 5/a., Aréna út 66., majd a Rákóczi úton, aztán a Mérleg utcában működtek. 1912. június 1-jétől 1916. október 16-ig azonban a Lónyay utca 18. szám alatti cím van feltüntetve a folyóiraton, eszerint itt volt a szerkesztőség és a kiadóhivatal is. Ennek a többemeletes épületnek nagy, szabadon álló udvara van, amelyből lefelé mélyföldszinten (pincszinten) műhelyek, irodák nyílnak, valószínűleg így volt ez száz évvel ezelőtt is. Feltételezhetően ezek egyikében működött az 1912 és 1916 közötti négy évben a folyóirat szerkesztősége és kiadóhivatala. Mivel azonban a Nyugat nyomdájának is ez volt a címe ebben az időben, arra is lehet gondolni, hogy a szerkesztőség és kiadóhivatal valamelyik lakásban, a nyomda pedig az alagsorban működött.

A helytörténészek számára tehát ez az évforduló az értékek számbavétele mellett feladatokat is ad. Például az ő feladatuk lenne felderíteni, hogy milyen kapcsolatban van egymással Kosztolányi két Üllői úti címe, melyikben volt albérlete valójában, és mi is lenne az emléktábla helyes szövege. Mert azt kétségtelenül meg lehet, és meg is kell örökíteni, hogy hol lakott a jeles költő. Talán nem kell újabb száz év, hogy pontosabban ismerjük az apró tényeket. Mindenesetre reménykedjünk ebben.

Válogatás a Nyugattal kapcsolatos újabb szakirodalomból:

Fráter Zoltán: A Szövetség szelleme. A Nyugat mecénásai a GYOSZ-ban. Bp. 1996.

A Nyugat tartalomjegyzéke 1908–1941. Szerk. Dula Borbála, Majoros Etelka, L. Simon László. Bp. 1997.

A Nyugat-jelenség. Szerk. Szabó B. István. Bp. 1998.

Buda Attila: A Nyugat Kiadó története. Bp. 2000.

Fenyő Mario: A Nyugat hőskora és háttere. Debrecen. 2001.

Kenyeres Zoltán: Etika és esztétizmus. Tanulmányok a Nyugat koráról. Bp. 2001.

Schiller Erzsébet: „Szimat és ízlés”. A Nyugat magyar irodalomtörténeti hagyományképe 1908–1914. Bp. 2005.

Balázs Eszter: Azt intellektualitás vezérei. Viták az irodalmi autonómiáról a Nyugatban és a Nyugatról 1908–1914. Bp. 2009.

Nyugat képeskönyv. Fotók, dokumentumok a Nyugat történetéből. Vál., összeáll., szerk. Kelevéz Ágnes, Szilágyi Judit. Bp. 2009.

Nyugat népe. Tanulmányok a Nyugatról és koráról. Szerk. Angyalosi Gergely et al., szöveggond. Sárközi Éva. Bp., 2009.

Címoldalán hozta szerkesztőinek nevét